

Київський національний торговельно-економічний університет
Факультет міжнародної торгівлі та права
Кафедра міжнародного публічного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖІВ

Студентки 2 курсу, 10мз групи,
Спеціальності 293
«Міжнародне право»,
спеціалізації «Міжнародне право»

Кмітюк Марина
Олегівна

Науковий керівник
Кандидат юридичних наук

Альонкін Олексій
Анатолійович

Гарант освітньої програми
Доктор юридичних наук,
Професор

Дешко Людмила
Миколаївна

Київ 2019

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	3
Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-правові основи правового регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів.....	7
1.1 Становлення інституту міжнародного арбітражу.....	7
1.2 Формування сучасної системи діяльності міжнародних арбітражів.....	14
1.3 Структура правовідносин, що виникають в ході діяльності міжнародних арбітражів.....	16
Розділ 2. Нормативно-правове регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів.....	28
2.1 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на універсальному рівні.....	28
2.2 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні.....	34
2.3 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на національному рівні.....	37
Висновки.....	47
Список використаних джерел.....	52

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- DIS – Німецька інституція з арбітражних справ;
- ICC – Міжнародна торгова палата у Парижі;
- ICDR – Міжнародний центр вирішення спорів (м. Нью-Йорк);
- ILA (АМП) – Асоціація Міжнародного Права;
- LCIA – Лондонський Міжнародний Комерційний Арбітражний Суд ;
- SCAI – Арбітражний Інститут Торгових Палат Швейцарії;
- SCC – Стокгольмська торгова палата;
- SIAC – Міжнародний арбітражний центр Сінгапуру;
- WIPO (ВОІВ) – Всесвітня організація інтелектуальної власності;
- ВГСУ – Вищий господарський суд України;
- ВСУ – Верховний Суд України;
- ЕКОСОП – Економічна і соціальна рада ООН;
- ЗТАК - Зовнішньоторгова арбітражна комісія;
- МАС – Міжнародний арбітражний суд;
- МАК – Морська арбітражна комісія;
- МКА – Міжнародний комерційний арбітраж;
- МКАС – міжнародний комерційний арбітражний суд;
- РЕВ – Рада Економічної Взаємодопомоги;
- РПО РРФСР – Рада праці та оборони РРФСР;
- ТПП – Торгово-промислова палата;
- УНІДРУА – Міжнародний інститут уніфікації приватного права в Римі;
- ЦПК – Цивільний Процесуальний Кодекс України 2004 р.;
- ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН по праву міжнародної торгівлі;
- СРСР – Союз радянських соціалістичних республік;
- ООН – Організація об'єднаних націй;
- Українська РСР – Українська радянська соціалістична республіка;
- ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України;
- ГПК – Господарський процесуальний кодекс України.

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні, в умовах стрімкого росту та розвитку співробітництва не тільки між державами, а й іншими суб'єктами міжнародного права, можна спостерігати ситуацію, коли судова гілка влади національного права не здатна повністю захистити права зазначених суб'єктів. Саме з метою захисту порушених прав, створювались міжнародні арбітражі, що мали грати роль незалежного суду, що мав би повноваження врегульовувати суперечки. Дослідженням інституту діяльності міжнародних арбітражів та виконання рішень, що ними ухвалювалися, займалася велика кількість науковців. Серед них: С. Рабенко, Ю. Притика, Т. Кисельова та інші. Проте, враховуючи зовнішньоекономічну ситуацію в світі, що має місце у наш час, залишається відкритим питання стосовно ефективності механізму виконання рішень міжнародних арбітражів на універсальному, регіональному та національному рівнях.

Метою написання наукової роботи є аналіз механізму та теоретико-правових основ регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів.

Завданнями дослідження є:

1. Дослідити становлення інституту міжнародного арбітражу
2. Вивчити формування сучасної системи діяльності міжнародних арбітражів
3. Розглянути структуру правовідносин, що виникають в ході діяльності міжнародних арбітражів
4. Провести аналіз нормативно-правових актів, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на універсальному рівні
5. Дослідити нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні
6. Розглянути нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на національному рівні
7. Запропонувати шляхи покращення ефективності регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів на основі проведеного аналізу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу виконання рішень міжнародних арбітражів.

Премет дослідження є умови, за яких державні суди визнають та надають дозвіл на примусове виконання іноземних арбітражних рішень, загальні тенденції судової практики та перспективи оптимізації даної процедури.

Методи: Реалізація встановлених завдань передбачає системний підхід до аналізу порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

При дослідженні еволюції МКА та становленні системи правового регулювання визнання та виконання іноземних арбітражних рішень використовувався метод історизму; при дослідженні умов визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, понятійно-категоріального апарату, порядку застосування принципів МКА - методи аналізу та синтезу; при дослідженні моделей визнання та приведення до виконання рішень МКАС, класифікації підстав для відмови у визнанні та виконанні – компаративістський метод; в процесі дослідженні судової практики - методи контент-аналізу та статистики; при розробленні пропозицій до реформування механізму визнання та звернення до виконання іноземних арбітражних рішень в Україні - метод моделювання; при дослідженні закономірностей, зв'язку та залежності окремих елементів механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень - системний метод.

Наукова новизна одержаних результатів.

1. У роботі досліджено взаємозв'язок умов визнання та виконання рішень МКАС та застосування принципів МКА як на міжнародному рівні, так і на регіональному та національному, зокрема в Україні.
2. Уточнено періодизацію розвитку МКА, виділено чотири етапи його формування.
3. Пропонується удосконалення механізму визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні, зокрема, розгляд даної категорії справ у віднесення їх до підсудності апеляційних судів як судів першої інстанції.

Інформаційна база дослідження складає: джерела міжнародного права

(Женевський протокол про арбітражні застереження 1923 р., Женевська Конвенція про приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1927 р., Нью-Йоркська Конвенція 1958 р., Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., Міжамериканська конвенція Типовий закон ЮНСІТРАЛ про МКА 1985 р., джерела права України: Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж», Закон «Про міжнародні договори України», Закон «Про виконавче провадження», спеціальна література.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові основи правового регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів

1.1 Становлення інституту міжнародного арбітражу

Поняття «третейський (арбітражний) суд» французького походження. Так, терміни «арбітраж» та «третейський суд» у вітчизняному та іноземному законодавстві, а також у науці та правовій практиці використовуються як синоніми. «Арбітраж» використовується як у міжнародній публічній практиці, так і міжнародній приватній сфері. Поняття «третейський суд» перейшло у законодавство СРСР, а потім і законодавство незалежної України із законодавства Російської імперії [1, с.3].

До сьогодні в науковій спільноті немає чітко сформованої думки стосовно походження явища, що має назву «арбітраж». Оскільки виникнення вказаного способу добровільного вирішення спорів відбувалось неоднорідно, що, в свою чергу, може бути пов'язане із відмінностями у розвитку держав, які були закладені історично, насамперед стосовно економічної сфери. Оскільки економіка перебувала на різних етапах становлення, то відповідно і потреба у добровільному вирішенні спорів між сторонами у деяких державах не ставала нагальною проблемою, що потребувала свого вирішення.

В цілому, підстави для створення арбітражних судів, були:

- можливість вирішення спорів між сторонами, що мають однаковий статус;
- альтернатива державних судових органів для виключення їх монополізації;
- затвердження принципу справедливості, оскільки в деяких ситуаціях більшою довірою користувались «договірні судді».

В.Никифоров виокремлює п'ять етапів розвитку міжнародного комерційного арбітражу. Періодизація В.Никифорова ставить акценти на найважливіших нормативно-правових актах, які регулюють питання арбітражу загалом і арбітражної угоди зокрема, однак обмежується ХХ ст. як періодом розвитку арбітражу.

На першому етапі з'являються передумови для виникнення міжнародного комерційного арбітражу, зокрема, формуються інститути, при яких з часом створюється та функціонує міжнародний комерційний арбітраж, розробляється міжнародно-правова база. На цей етап припадає створення Міжнародного конгресу торгових палат (1905), прийняття цим конгресом Бостонської резолюції (1912), в якій підкреслювалося необхідність створення міжнародних правових норм для вирішення спорів, що виникають у міжнародному обороті. Сюди ж В.Никифоров відносить створення в 1912 році Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма та створення Міжнародної торгової палати в Парижі у 1914 році. Другий етап – «становлення міжнародного комерційного арбітражу» – включає в себе створення при Міжнародній торговій палаті в 1923 році Міжнародного арбітражного суду, підписання Женевської конвенції про виконання іноземних арбітражних рішень в 1927 році. Цей етап, на думку вченого, тривав до 50-х років ХХ століття.

На третьому – «етапі вдосконалення механізму виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу» – за ініціативи Міжнародної торгової палати була розроблена Конвенція про визнання та виконання рішень іноземних арбітражів, прийнята у 1958 році у м. Нью-Йорк, до якої приєдналися багато країн

Уніфікація правил регулювання арбітражу та прийняття Типового закону ЮНСІТРАЛ про Міжнародний комерційний арбітраж (Типовий закон ЮНСІТРАЛ) у 1985 році[2] склали основу четвертого етапу.

П'ятий етап характеризується реалізацією прийнятого на попередньому етапі Типового закону ЮНСІТРАЛ[2] у різних юрисдикціях світу. Конкретизуючи характеристику останнього етапу, варто врахувати, що повне прийняття положень Типового закону ЮНСІТРАЛ[2] супроводжується і неповним, спеціальним, моделюванням тих чи інших положень та інститутів права арбітражу. Виходячи з цього останній етап доцільніше визначати не як «етап реалізації», а як «етап становлення національних законів про міжнародний

комерційний арбітраж», а вже в його контексті аналізувати прийняті країнами відхилення від положень Типового закону ЮНСІТРАЛ[2].

Проаналізувавши періодизацію розвитку міжнародного комерційного арбітражу, запропоновану В.Никифоровим, доходимо висновку, що пов'язувати зародження міжнародного комерційного арбітражу з початком ХХ століття та виокремлювати його як категорію нарівні з міжнародним арбітражем і третейським судочинством недоцільно, оскільки це не дає можливості повною мірою зрозуміти та дослідити основні принципи такого суспільно-правового явища, як урегулювання спорів альтернативними методами.

Тому, на основі періодизації іншого вченого, С.Лазарева[3], нижче подається пропонована періодизація, яка складається також з п'яти, проте дещо інших етапів. Ця періодизація дає можливість аналізувати історичний розвиток арбітражу простежуючи генезу законодавства щодо арбітражної угоди.

Перший етап розпочався в глибоку давнину та тривав до кінця I тис. до н.е. Про зародження арбітражу в цей період свідчать процедури врегулювання різноманітних міждержавних спорів Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Давньокитайські правителі домовлялися розв'язувати усі суперечки між собою мирним шляхом, за допомогою дипломатії, або ж, якщо згоди досягти не вдасться, обов'язково звертатися до третейського суду. Договори, що датуються VI ст. до н.е., можна справедливо вважати першоджерелами виникнення арбітражних угод. Викладені у письмовій формі домовленості, що дійшли до наших днів, дають підстави вважати, що могли існувати й більш ранні домовленості в усній формі. У наступні століття також спостерігалися певні прояви арбітражу, проте до встановлення інституту права було ще далеко, як рано ще було говорити про появу нормативно-правових актів, які б регулювали питання укладення, виконання арбітражної угоди і процедуру арбітражного розгляду. Це були, радше, перші спроби створити систему, у якій застосовувалась не сила, а повага до справедливого рішення арбітрів. У Стародавньому Римі можливість передання спорів законодавчо закріпив Юстиніан у V ст. У четвертій книзі дигестів записано, що «домовленість сторін

про передання спору на вирішення третейського суду діє подібно до судового порядку і має за мету остаточне вирішення спору».

Отже, під час першого етапу сформувалися основи для подальшого розвитку арбітражу і були укладені перші договори, які передбачали арбітражний порядок урегулювання спорів. Проте до появи нормативноправових актів, які б регулювали питання укладення, виконання арбітражної угоди і процедуру арбітражного розгляду, було ще далеко.

Другий етап охоплює період XI-XVIII ст., середні віки та період абсолютизму. У середні віки значно поширюється практика арбітражного вирішення суперечок міжнародного рівня. Показовою є приналежність арбітрів до певних класів чи груп: в епоху середньовіччя арбітрами найчастіше виступали або представники католицької церкви, в тому числі папа римський, або імператори Римської імперії. Відомим є факт укладення договору про арбітраж між Вольдемаром Данським і Манусом Шведським, згідно з яким кожна із сторін повинна призначити арбітрами по 24 єпископи та 12 рицарів. Пізніше, у XVI-XVIII століттях, попри стрімкий розвиток міжнародного права не спостерігалось збільшення кількості арбітражів.

Отже, другий етап характеризується певним «затишшям» у становленні арбітражу як альтернативного методу врегулювання спорів, перед стрімким розвитком, що мав місце під час третього етапу.

Третій етап розпочався в період становлення і розвитку буржуазних держав, наприкінці XVIII століття, від моменту укладення «Договору Джея»[4] між США та Великою Британією, і тривав до кінця XIX століття. У теорії права відомим є Арбітражний акт Англії 1697 року. Проте британські науковці вважають, що арбітраж існував задовго до прийняття цього закону, хоча точнішої вказівки на початок існування формального, державно не регульованого арбітражу в науковій літературі нема. Перші ж згадки про арбітраж в Англії містяться у рішенні національного суду, датованому 1215 роком. Наприкінці XVIII – на початку XIX століть міждержавний арбітраж розвивався найбільш стрімкого. На думку М.Михайловського[5], з яким

погоджується М.Хадсон, поштовхом до відродження арбітражу став англо-американський договір про дружбу, торгівлю і мореплавство, укладений 19 листопада 1794 року, відомий також як «Договір Джея»[4]. Ініціатором укладення цього договору був президент США Д.Вашингтон, який бажав якнайшвидшого розв'язання суперечностей між колишньою колонією і метрополією після закінчення американської війни за незалежність. Договір передбачав створення трьох комісій: першої – для вирішення прикордонного спору щодо південно-східного кордону між США та Канадою уздовж ріки Сен-Круа; другої – для розгляду вимог британських кредиторів щодо запроваджених деякими штатами правових бар'єрів на виплату боргів і відшкодування відповідних збитків; а третьої – для вирішення конфлікту щодо захоплення Великою Британією торгових кораблів загальнотеоретична характеристика 15 під час війни між Великою Британією та Францією (1755-1763). Перша комісія складалася з трьох членів, дві інші – з п'яти членів кожна. Арбітрами виступали американські та англійські піддані. Загалом усі перелічені спори були врегульовані до 1802 року, а арбітраж зарекомендував себе як ефективний метод урегулювання суперечок. Лише третя комісія протягом 6 років своєї діяльності спромоглася розглянути 565 позовів. Відомою є і її «Алабамська справа» 1872 року, згідно з якою через заохочення та підтримку громадянської війни у США Англія повинна була сплатити значну компенсацію. У цій справі розглядалася ситуація, за якої Англія, прийнявши на себе зобов'язання з нейтралітету, порушила їх. Згідно з укладеним між Англією та США договором, спір повиненні були вирішувати п'ять арбітрів. Розглянувши суть справи, арбітри дійшли висновку, що Англія повинна сплатити компенсацію в розмірі 15,5 млн доларів за пряму шкоду, заподіяну внаслідок порушення нею нейтралітету. Рішення не підписав англійський арбітр, проте його підписали інші четверо – громадяни США, Швейцарії, Бразилії та Італії. Цю подію вважають першим у сучасному часі прикладом застосування арбітражу ad hoc для вирішення масштабного спору. М.Хадсон відзначає, що за наступні після 1872 року 30 років арбітражі розглянули більше 100 справ. У 30 справах взяла участь Велика

Британія, США – у 20, європейські країни були сторонами у 60 спорах, а латиноамериканські країни – приблизно у 50 арбітражах.

Найбільш успішною в цьому періоді, на думку Х.Шлохауера, була діяльність Асоціації реформ і кодифікації права націй, яка згодом змінила свою назву на Асоціацію міжнародного права. Основним своїм завданням Асоціація визначала створення кодексу міжнародного права, до якого передбачалося включити норми про міжнародний арбітраж. Це мало послужити основою для створення нової системи міжнародного арбітражу.

Отже у XVIII столітті знову склалися умови, сприятливі для розвитку міжнародного арбітражу, і саме цей період можна вважати періодом становлення концепції сучасного міжнародного арбітражу.

Четвертий етап розпочався гаазькими мирними конференціями 1899 і 1907 років, на яких було розроблено тексти кількох значущих конвенцій про мирне врегулювання спорів між суверенами, і тривав 16 розділ 1 до розроблення в 1965 році у Вашингтоні Конвенції про вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами. Арбітражі між Англією та США, а також ініціативи окремих учених стали поштовхами до укладення гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, а також до заснування Постійно діючої палати третейського суду в Гаазі. Згідно зі ст. 41 Гаазької конвенції 1907 року[6], Постійно діюча палата третейського суду створювалася з метою надання можливості країнам-учасникам без затримки звертатися до третейського суду у випадках виникнення міжнародних спорів, які не можуть бути врегульовані дипломатичними способами. До третейського суду входили обрані зацікавленими сторонами судді, а рішення ухвалювалися на основі поваги до права. Як наслідок зростання довіри до арбітражу почали з'являтися постійно діючі суди (палати, трибунали тощо) третейського судочинства для розгляду спорів різного характеру.

На думку Г.Цірат[7,с.186], Женевський протокол про арбітражні застереження 1923 року є першим багатостороннім міжнародно-правовим актом, присвяченим регулюванню арбітражних угод саме у сфері міжнародних комерційних відносин. Після схвалення тексту Протоколу країнами-учасниками,

в 1927 році, через те, що на цей час міжнародно-правового договору щодо виконання рішень арбітражів не існувало, було підписано Конвенцію про виконання іноземних арбітражних рішень.

1.2 Формування сучасної системи діяльності міжнародних арбітражів

Для розвитку сучасного міжнародного комерційного арбітражу важливе значення мало створення Міжнародною торговою палатою у 1953 році проекту конвенції про визнання та виконання міжнародних арбітражних рішень.

Конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1927 року містила низку недоліків і не набула широкого застосування, тим паче міжнародна громадськість визнала недоцільним зберігати розмежування предметів регулювання Протоколу 1923 року та Конвенції 1927 року. На зміну їм уже у 1958 році прийшов новий документ – Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція)[8], який запроваджував принципово новий механізм реалізації одного з найважливіших правових інститутів міжнародного арбітражного процесу. Ця конвенція дотепер є важливою складовою міжнародної правової системи, що довела свою ефективність тисячами успішно визнаних і виконаних рішень іноземних арбітражів у численних юрисдикціях світу. Не залишилася осторонь розвитку міжнародного арбітражного процесу і створена у 1966 році Генеральною асамблеєю ООН Комісія Організації Об'єднаних Націй з міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). Ціллю комісії було створення більш сприятливих умов для торгівлі та усунення правових перешкод на її шляху. 28 квітня 1976 року комісія одноголосно затвердила проект Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ[2]. До цього регламенту і сьогодні часто звертаються сторони при вирішенні міжнародних комерційних спорів, особливо у *ad hoc* арбітражах. Ще одним вагомим внеском комісії ЮНСІТРАЛ було прийняття у 1985 році Типового закону ЮНСІТРАЛ[2]. Генеральна Асамблея ООН рекомендувала всім країнам належним чином враховувати цей типовий закон, що сприятиме виробленню єдиного підходу до права, зокрема до арбітражних процедур, а також задоволенню потреб практики міжнародного комерційного арбітражу.

У 1961 році за ініціативою Європейської економічної комісії ООН було розроблено та відкрито для приєднання не менш прогресивну Європейську конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж (Європейська конвенція)[9].

Новизною цієї конвенції було те, що вона допускала усну форму арбітражної угоди, якщо право країн обох сторін дозволяло це.

Отже, саме під час четвертого етапу було сформовано нормативноправову базу для регулювання міжнародного комерційного арбітражу, зокрема щодо укладення і виконання арбітражної угоди. Саме в цей час набули розвитку національне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж, а також міжнародна арбітражна практика. Арбітраж сформувався як альтернатива національним судам при розгляді міжнародних комерційних спорів.

Вказана класифікація не передбачує вининення п'ятого етапу, що розпочався з укладенням Конвенції про вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами 1965 року і триває дотепер. Однак вважаємо за доцільне виокремити його, адже саме після цієї події розпочався стрімкий розвиток так званого інвестиційного арбітражу – принципово нового виду арбітражу, згідно з яким арбітражна угода між сувереном і громадянином іншого суверена може міститися у двосторонній міждержавній угоді.

Роль арбітражу продовжує зростати, з кожним роком саме цим методом вирішується дедалі більше справ, хоча арбітраж, як і інші методи, має як свої переваги, так і недоліки. Арбітраж міцно вкоренився у сучасній системі вирішення спорів насамперед завдяки тому, що третейське судочинство є гуманнішим за традиційні суди, надає сторонам більшої свободи дій.

1.3 Структура правовідносин, що виникають в ході діяльності міжнародних арбітражів

Ознайомимось з процедурою розгляду спорів, постійно діючими міжнародними комерційними третейськими судами, на прикладі регламентів кількох постійно діючих арбітражних органів.

За критерієм характеру та спрямованості процесуальних дій, які виконують сторони, арбітри, компетентні органи, вся процедура розгляду спору міжнародними комерційними третейськими судами може бути умовно поділена на два основних етапи.

Змістом першого етапу є здійснення процесуальних дій, спрямованих на порушення арбітражного розгляду спору і складання організаційно-процесуальних підстав для розгляду спору по суті. До таких підстав належать: формування складу третейського суду, який буде розглядати спір, фінансове забезпечення розгляду спору (сплата арбітражного збору тощо). Перший етап починається з порушення арбітражного процесу і закінчується передачею справи сформованому складу третейського суду.

Змістом другого етапу є здійснення процесуальних дій, пов'язаних з розглядом спору по суті і винесенням у цьому спорі остаточного арбітражного рішення. Другий етап починається з передачі справи складу третейського суду і закінчується винесенням остаточного арбітражного рішення або винесенням постанови про припинення арбітражного розгляду.

Кожен із цих двох етапів може бути розподілений на стадії, які складаються з певних процесуальних дій, що на них ми зупинимось більш детально.

Перший етап. Ініціювання (порушення) арбітражної процедури. Арбітражна процедура може бути ініційована будь-якою стороною спору, коли, на її думку, вирішити спір неможливо шляхом компромісних переговорів і домовленості. Досудове врегулювання спору, як цього, наприклад, вимагає ГПК України[10] при розгляді деяких господарських спорів в господарських судах України, не є обов'язковим у міжнародному комерційному арбітражі.

Незважаючи на це, арбітражною угодою може передбачатися, що спір може бути передано на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу, якщо сторони не змогли вирішити спір мирним шляхом. У таких випадках регламенти[11] деяких постійно діючих арбітражних органів містять вимоги щодо необхідності проходження цієї процедури мирного врегулювання перш ніж звернутися до міжнародного комерційного арбітражу. Практика МКАС при ТПП України свідчить, що в таких випадках від позивача вимагається представлення доказів того, що мирні переговори були проведені, і вони не привели до успіху. Підтвердження факту проведення мирних переговорів є умовою прийняття позовної заяви до розгляду.

Ініціювання арбітражної процедури здійснюється шляхом направлення зацікавленою стороною на адресу відповідного постійно діючого арбітражного органу, найменування якого сторони узгодили в арбітражній угоді, певного письмового звернення, яким може бути:

прохання про арбітраж, як, наприклад, передбачено регламентами Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма (ст. 5)[12] та деяких інших арбітражних органів;

позовна заява, як передбачено, наприклад, регламентами МКАС при ТПП України (п. 5.1) [11] та регламентами більшості інших постійних арбітражних органів.

Різниця між проханням про арбітраж та позовною заявою як формами ініціювання арбітражного процесу полягає в наступному. Перша має певною мірою попередній характер, і щодо неї відповідні регламенти не передбачають надто суворих вимог (щодо форми та змісту). Друга є в повному розумінні позовною заявою і має відповідати багатьом вимогам, особливо, що стосується позовних вимог, їх обґрунтованості тощо, недодержання яких є підставою для повернення позовної заяви позивачу для усунення виявлених недоліків (наприклад, ст. 5.4 регламенту МКАС при ТПП України).

Їх схожість полягає в тому, що вони є належною формою ініціювання арбітражного процесу і їх прийняття відповідним арбітражним органом є підставою для порушення провадження у спорі.

Як правило, прохання про арбітраж повинно містити такі дані:

- найменування і адреси сторін спору, включаючи номери телефонів, факсу тощо;
- короткий опис спору та попередній виклад суті спору;
- якщо сторони узгодили чисельний склад третейського суду, то позивач повинен повідомити про кандидатуру призначеного ним арбітра.

До прохання про арбітраж має бути обов'язково додана копія або оригінал зовнішньоторговельного контракту з арбітражним застереженням або окрема арбітражна угода для підтвердження того, що сторони спору обрали саме цей арбітражний орган.

Позовна заява на відміну від прохання про арбітраж повинна містити набагато більше даних. Розгляньмо вимоги до змісту позовної заяви на прикладі регламенту МКАС при ТПП України[11]. Так, ст. 5.2 цього регламенту вказує:

«Позовна заява повинна містити:

- найменування Арбітражного суду;
- найменування сторін та їх поштові адреси;
- зазначення ціни позову;
- вимоги позивача;
- обґрунтування компетенції Арбітражного суду;
- виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов, обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; законодавство, на підставі якого подається позов;
- перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви;
- підпис позивача, якщо тільки сторони не домовилися про інше щодо необхідних реквізитів заяви»!

До позовної заяви мають додаватися документи, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, а також докази сплати

реєстраційного збору. При поданні прохання про арбітраж або позовної заяви сторона, що їх подає, повинна сплатити суду реєстраційний збір, розмір якого може складати від 200 (МКАС при ТПП України) до 2000 (МТП) доларів США. Згідно з регламентом МКАС при ТПП України реєстраційний збір повинен бути сплачений до подання позовної заяви (п. 5.3), і підтвердження цього має бути додано до позовної заяви. Усі документи, необхідні для порушення арбітражного процесу, направляються за адресою відповідного постійно діючого арбітражного органу.

Документи, які були одержані інститутом, надходять до Секретаріату, голова якого — відповідальний секретар, знайомиться з позовною заявою чи проханням про арбітраж, доданими до них документами, але не за суттю, а з погляду відповідності позову вимогам регламенту та відповідає на питання: чи компетентний цей арбітражний орган розглядати даний спір між цими сторонами та на підставі цієї арбітражної угоди?

У разі позитивної відповіді на це запитання і відповідності всіх поданих документів формальним вимогам щодо змісту та форми, справа приймається до провадження і з цього приводу ухвалюється відповідна постанова, про що сповіщається позивач.

Регламенти більшості постійних арбітражних органів передбачають, що після прийняття справи до провадження, відповідальний секретар суду всі отримані від позивача документи надсилає відповідачу, якому пропонує дати відзив на позовну заяву, призначити кандидатуру свого арбітра, заявити зустрічний позов. Регламенти деяких постійно діючих арбітражних органів передбачають передачу документів, які були отримані від позивача, відповідачу тільки після сплати позивачем арбітражного збору в повному обсязі (ст. ст. 5.4—5.6 регламенту МКАС при ТПП України)[11].

Формування третейського суду. Після прийняття справи до розгляду починається одна з найважливіших стадій арбітражного процесу — формування складу третейського суду, який буде вправі розглянути цей спір і ухвалити остаточне рішення.

Формування складу третейського суду відбувається за безпосередньої участі сторін спору, відповідального секретаря суду та компетентного органу. В основі цього процесу лежить воля сторін спору. На цій стадії сторони згідно з арбітражною угодою або обирають одноособового арбітра, або призначають по одному арбітру до складу третейського суду з трьох арбітрів. А якщо сторони не користуються цими правами, то застосовуються інші механізми призначення складу третейського суду з тим, щоб у будь-якому разі склад суду був сформований.

Кількісний склад третейського суду. Як вже зазначалося, сторони вправі узгодити кількісний склад третейського суду в арбітражній угоді. Якщо сторони не скористалися цим правом, то мають застосовуватися відповідні норми законодавства країни місця розгляду спору, а також відповідні положення регламенту того постійно діючого арбітражного органу, до якого було передано спір. Регламент кожного постійно діючого арбітражного інституту по-різному ставиться до визначення кількісного складу третейського суду.

Поширеним правилом у разі відсутності домовленості сторін спору про кількісний склад третейського суду є обов'язковість призначення складу з трьох арбітрів. Це правило закріплене в регламентах більшості постійно діючих арбітражних органів.

Якщо є домовленість сторін про вирішення спору одноособовим арбітром, то вони мають узгодити між собою його кандидатуру. Якщо сторони не домовилися про кандидатуру одноособового арбітра протягом відповідного строку, як правило — 30-ти днів, одноособового арбітра вправі призначити компетентний орган, визначений законодавством, чи сам постійно діючий арбітражний орган. В Україні таким компетентним органом є Президент ТПП України (ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»)[13].

Якщо сторони домовились про розгляд спору складом третейського суду з трьох арбітрів, то кожна сторона призначає одного арбітра, а третього арбітра (голову складу третейського суду) призначають арбітри, які були призначені сторонами. Згідно з регламентами деяких постійно діючих арбітражних органів

головуючий арбітр призначається самим арбітражним органом у разі відсутності окремої домовленості сторін про інший порядок призначення арбітрів (ст. 16 (4) регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма)[12].

Якщо одна сторона не призначає арбітра, то на прохання іншої сторони або призначеного нею арбітра такого арбітра має призначити компетентний орган.

Арбітражний збір. Водночас, коли формується склад третейського суду, відповідальний секретар постійно діючого арбітражного суду визначає розмір арбітражного збору, який сторона або сторони повинні сплатити суду в рахунок погашення його майбутніх витрат, пов'язаних з розглядом спору, в першу чергу, витрат на гонорари арбітрів. Розмір арбітражного збору визначається залежно від суми позовних вимог, складності спору, кількісного складу третейського суду та інших критеріїв відповідно до спеціальних таблиць, які містяться в регламентах практично всіх постійно діючих арбітражних органів (наприклад, у Положенні про арбітражні збори і витрати МКАС при ТПП України)[11].

Другий етап. Передача справи складу третейського суду. Після того, як сторони або одна зі сторін сплатили арбітражний збір і сформували склад третейського суду, відповідальний секретар, який до цього моменту здійснював усі процесуальні стосунки зі сторонами, передає всі матеріали справи складу третейського суду, який і розпочинає безпосередньо розгляд спору по суті.

Якщо спір розглядається в постійно діючому арбітражному органі, порушення справи в якому згідно з його регламентом здійснюється шляхом подання прохання про арбітраж, то сформований склад третейського суду пропонує позивачу у відповідний термін представити третейському суду позовну заяву, в якій детально викласти всі обставини справи, вимоги позивача, аргументи на користь позиції позивача і перелік доказів, що підтверджують позовні вимоги. Після представлення позивачем позовної заяви і передачі її відповідачу останньому також пропонується у відповідний термін дати відзив на заявлені позовні вимоги (ст. 21 регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма)[12].

Якщо арбітражне провадження було порушене шляхом подання позовної заяви, то після передачі справи складу третейського суду позивач може, якщо вважає за необхідне, доповнити свою позовну заяву, а відповідач — надіслати відзив на ці доповнення. Сторони також вправі надати додаткові аргументи, матеріали та докази, якщо такі з'явилися.

Дослідивши матеріали справи, склад третейського суду може запросити сторони надати додаткові матеріали або поставити необхідні питання, на які сторони повинні дати письмові відповіді.

Усні слухання. Фінальною стадією розгляду спору по суті є усні слухання. Регламенти практично всіх постійних арбітражних органів передбачають обов'язковість проведення усних слухань, якщо сторони не домовились не проводити такі усні слухання (ст. 7.1 регламенту МКАС при ТПП України,[11], ст. 25 регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма[12])У разі прийняття складом третейського суду рішення про проведення усних слухань він призначає дату і місце проведення таких слухань, спосіб надання доказів, можливість заслухати свідків, експертів та ін.

Якщо одна із сторін не з'явилася без поважних причин на усні слухання, то такі слухання проводяться без її участі. На усних слуханнях сторони мають бути представлені особами, які повинні бути належним чином уповноважені на це, в процесі слухань ведеться протокол і аудіозапис, незважаючи на те, що практично жоден регламент цього не вимагає.

Розгляд справи може бути закінчено мировою угодою сторін спору, яку на прохання сторін третейський суд може ухвалити у формі арбітражного рішення. Якщо сторони не змогли досягти компромісу і укласти мирову угоду, то за результатами розгляду справи і проведених усних слухань третейський суд виносить арбітражне рішення.

Арбітражне рішення. Арбітражне рішення або тільки його резолютивна частина можуть бути оголошені сторонам безпосередньо після закінчення усних слухань по справі (наприклад, ст. 8.13 регламенту МКАС при ТПП України)[11], а в разі особливої складності справи арбітражне рішення згідно з регламентом

МКАС при ТПП України може бути винесене протягом 5-ти днів після закінчення усних слухань.

Арбітражне рішення обов'язково має бути винесене в письмовій формі, підписане або одноособовим арбітром, або більшістю арбітрів, які брали участь у розгляді справи, і офіційно завірене арбітражним судом. За загальним правилом, рішення повинно бути мотивованим, тобто в рішенні мають бути викладені мотиви і аргументи, керуючись якими арбітри винесли саме таке рішення. Рішення може не містити мотивувальної частини тільки якщо про це домовилися сторони спору. Арбітражне рішення може бути винесене шляхом ухвали мирової угоди, якої досягають сторони спору в ході розгляду справи. Винесене арбітражне рішення є остаточним і оскарженню по суті не підлягає. Більш детально питання форми, змісту та ухвалення арбітражного рішення ми розглянемо в главі 8 посібника.

Оскарження арбітражного рішення. Як уже зазначалося, арбітражне рішення є остаточним, оскарженню та перегляду по суті не підлягає. Проте законодавство багатьох країн, а також норми міжнародних конвенцій з питань міжнародного комерційного арбітражу передбачають такий інститут, як скасування арбітражного рішення. Цей інститут було передбачено в Типовому законі ЮНСТПРАЛ[2] про міжнародний торговельний арбітраж і згодом було закріплено в національному законодавстві про міжнародний комерційний арбітраж держав, які прийняли його на підставі Типового закону ЮНСІПРАЛ[2]. До таких держав належить і Україна. Можливість скасування арбітражного рішення передбачає і Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р[9].

Процедура арбітражу ad hoc. Арбітраж ad hoc — це порядок третейського розгляду спору, згідно з яким третейський суд формується незалежно від будь-якого постійного арбітражного органу, діє повністю самостійно, не пов'язаний у своїй діяльності з регламентом будь-якого постійно діючого арбітражного органу, якщо сторони або сам суд не приймуть рішення про інше. Сторони, які домовилися про те, що спори між ними будуть розглядатися арбітражем ad hoc,

можуть визначати процедуру, відповідно до якої має розглядатися спір між ними. Вони також можуть домовитися про те, що спір буде розглянутий згідно з процедурою, передбаченою одним із регламентів, що рекомендуються для застосування арбітражами ad hoc, наприклад регламентом ЮНСІТРАЛ[2].

У цілому етапи і стадії розгляду міжнародних комерційних спорів арбітражем ad hoc співпадають з етапами розгляду спорів постійно діючими арбітражними органами. Проте існують суттєві відмінності. Розгляньмо їх.

Ініціювання арбітражного процесу. Ініціювання арбітражного процесу відбувається не шляхом направлення позовної заяви на адресу арбітражного органу, як це відбувається при зверненні до постійно діючого арбітражного органу, а шляхом направлення однією стороною спору — позивачем позовної заяви або повідомлення про арбітраж іншій стороні спору — відповідачу. Арбітражне провадження вважається розпочатим з дати отримання відповідачем цього повідомлення про арбітраж або позовної заяви.

Регламент ЮНСІТРАЛ[2], який рекомендовано для застосування арбітражами ad hoc, містить певні вимоги до змісту і форми повідомлення про арбітраж. Згідно з такими вимогами повідомлення про арбітраж повинно містити наступні дані:

- вимогу про передачу спору до арбітражу;
- найменування та адреси сторін спору;
- посилання на відповідне арбітражне застереження або окрему арбітражну угоду;
- посилання на контракт, з якого виник спір;
- визначення характеру спору;
- основні вимоги позивача;
- пропозицію про чисельний склад третейського суду, якщо це питання не було врегульовано в арбітражній угоді.

При порушенні справи в арбітражі ad hoc реєстраційний збір не сплачується.

Формування складу третейського суду. Як і у тих випадках, коли арбітражною угодою сторони передбачили передачу спорів на вирішення постійно діючого арбітражного органу, так і у разі передачі спору на вирішення арбітражу ad hoc сторони вправі домовитися про кількісний склад третейського суду. Якщо сторони не домовилися про це, то спір має розглядатися у складі трьох арбітрів.

Розгляньмо, яким чином має відбуватися формування складу третейського суду згідно з регламентом ЮНСІТРАЛ[2].

Якщо сторони домовилися, що спір між ними буде розглядатися одноособовим арбітром, то він може бути призначений у такий спосіб:

1. Сторона, що ініціювала арбітражну процедуру, може запропонувати іншій стороні одну або кілька кандидатур одноособового арбітра, а інша сторона — дати згоду на одну з них. Таким чином буде вважатися, що одноособового арбітра призначено. Якщо друга сторона відкине всі запропоновані першою стороною кандидатури і не запропонує своїх, то перша сторона може звернутися до так званого компетентного органу. Його найменування, а це може бути як фізична особа, так і певна установа, наприклад, торгова палата, сторони можуть визначити в арбітражній угоді. Якщо сторони не домовилися про компетентний орган в арбітражній угоді, то будь-яка зі сторін спору може запропонувати іншій стороні одне або кілька установ або осіб, із яких одна установа чи особа могла б бути обрана як компетентний орган.

2. Якщо протягом 30-ти днів з дати отримання відповідної пропозиції однієї із сторін щодо кандидатури одноособового арбітра сторони не дійшли згоди про вибір одноособового арбітра, то його може призначити компетентний орган. Якщо компетентний орган не визначений сторонами або не виконує покладену на нього функцію протягом 60-ти днів із дати звернення до нього, то кожна сторона вправі звернутися до Генерального секретаря Постійного третейського суду в Гаазі з проханням призначити такий компетентний орган. Призначений у такий спосіб компетентний орган має призначити одноособового

арбітра або за процедурою, що передбачена регламентом ЮНСІТРАЛ (ст. 6), або на власний розсуд.

Якщо третейський суд має складатися з трьох арбітрів, то кожна сторона призначає по одному арбітру, а призначені сторонами арбітри узгоджують кандидатуру третього арбітра, який буде виконувати роль арбітра — голови третейського суду. Якщо одна зі сторін протягом 30-ти днів не призначить свого арбітра, то інша сторона може звернутися до компетентного органу з проханням призначити арбітра за цю сторону, а якщо компетентний орган не узгоджений сторонами або він не виконує покладену на нього функцію протягом 30-ти днів із дати звернення до нього однієї зі сторін, то ця сторона вправі звернутися до Генерального секретаря Постійного третейського суду в Гаазі з проханням призначити такий компетентний орган. Після того, як компетентний орган буде призначений, до нього може звернутися перша сторона з проханням призначити арбітра за іншу сторону. У тому ж порядку може бути зроблене призначення арбітра-голови.

Арбітражний збір. Так, як і при передачі спору на вирішення постійно діючого арбітражного органу, сторони мають сплатити арбітражний збір, розмір якого визначають обрані сторонами арбітри. При визначенні розміру арбітражного збору арбітри, як правило, беруть за основу принцип обчислення арбітражного збору, який закріплено в регламенті певного постійно діючого арбітражного органу, наприклад, того постійно діючого арбітражного органу, який діє в країні, де буде розглядатися спір арбітражем *ad hoc*.

Визначивши розмір арбітражного збору, арбітри пропонують кожній стороні внести 50 відсотків від загальної суми арбітражного збору на рахунок, який буде відкрито на ім'я арбітражу *ad hoc*.

Арбітражний розгляд. Розгляд справи по суті може відбуватися як на основі тільки письмових матеріалів, тобто без проведення усних слухань, так і з проведенням усних слухань. Усні слухання по справі, заслуховування свідків, експертів обов'язково проводяться в тому разі, якщо про це надійшло прохання хоча б однієї зі сторін. Якщо такого прохання немає, то третейський суд

самостійно приймає рішення, чи проводити усні слухання, чи вирішувати спір тільки на підставі письмових документів, представлених сторонами.

Сторони вправі домовитися про місце проведення арбітражного розгляду і відповідно усних слухань. Якщо такої домовленості немає, то третейський суд сам визначає таке місце з урахуванням інтересів розгляду даного спору. Арбітражне рішення щодо спору повинно бути винесене в місці арбітражного розгляду. Сторони також вправі домовитися про мову, якою буде розглядатися спір, право, що застосовується, та ін.

Таким чином, на підставі аналізу вищевказаного, варто зазначити, що міжнародно-правовими актами закріплено процес винесення рішення арбітражем. Проте, існують відмінності у національному законодавстві ряду країн, що, на думку автора, потребують уніфікації.

РОЗДІЛ 2. Нормативно-правове регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів

2.1 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на універсальному рівні

Перш ніж переходити до з'ясування поняття «арбітражне рішення», треба підкреслити, що жоден з міжнародно-правових актів, які регулюють міжнародний комерційний арбітраж, не дає чіткого його визначення. Немає такого визначення і в Типовому законі ЮНСТТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж 1985 р.[2] та Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[13], який прийнято на основі Типового закону, тому нам необхідно дати визначення поняття «арбітражне рішення», з'ясувати його правову природу.

Різні автори залежно від того, якого підходу щодо визначення правової природи арбітражу вони дотримуються, дають різні визначення поняття «арбітражне рішення». Прибічники «договірної» природи арбітражу, виходячи з того, що арбітраж є лише різновидом звичайних цивільно-правових відносин, розглядають арбітражне рішення в нерозривному зв'язку з арбітражною угодою. Основу кожного арбітражного рішення, яке виносила Зовнішньоторговельна арбітражна комісія Всесоюзної Торгової Палати, вказував Д. Рамзайцев[14, с. 41-42], складала арбітражна угода, в силу якої комісія отримувала від сторін повноваження на вирішення спору. Отже, кожне рішення Зовнішньоторговельної арбітражної комісії виникає на основі цивільно-правових відносин, в які вступають між собою Комісія і сторони, які уклали арбітражну угоду. Обов'язок Комісії щодо сторін, які спорять, полягає в тому, щоб самостійно встановити зміст правовідносин сторін. Таким чином, доходить висновку Д. Рамзайцев, рішення Комісії, яке покладає на сторони (або на одну із них) обов'язки, є виразом зобов'язання, яке існує щодо сторін.

Прибічники «процесуального» підходу щодо визначення природи арбітражу виходять з того, що арбітражне рішення тотожне судовому рішенню, посилаючись при цьому на схожість функцій арбітражу та суду. На

підтвердження своєї позиції «процесуалісти» посилаються на те, що в деяких країнах законодавство наділяє арбітражні рішення безпосередньо виконавчою силою, без будь-якого додаткового втручання органів публічної влади". Законодавство України, зокрема стаття 349 ЦПК України[15], прямо наділяло рішення міжнародних комерційних арбітражів, які були винесені на території України, силою виконавчих документів і, таким чином, безпосередньо виконавчою силою".

Обидва розглянутих підходи мають багато недоліків і не в змозі повністю розкрити природу арбітражу в цілому та арбітражного рішення зокрема. Намагаючись подолати всі протиріччя як «договірної», так і «процесуальної» теорій щодо природи арбітражу і арбітражного рішення, з'явилася так звана «змішана» теорія. Суть її полягає в тому, що арбітраж становить правовий інститут, який поєднує як договірно-правові, так і процесуальні елементи. Прибічники цього підходу розглядають арбітраж не як «статичне» правове явище, а крізь призму його розвитку в часі. Починаючи з моменту укладення арбітражної угоди і закінчуючи винесенням арбітражного рішення та його виконанням, як між сторонами, так і між сторонами та третейським судом, сторонами та державними судами різних країн, виникають правовідносини як цивільно-правового, договірного характеру, так і цивільно-процесуального характеру. Погоджуючись в цілому зі «змішаною» теорією щодо природи арбітражного рішення, зосередимо увагу на таких моментах, як форма, зміст арбітражного рішення та момент набуття ним юридичної сили.

З найдавніших часів можемо спостерігати появу перших нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші аспекти арбітражного розгляду спорів. Оскільки арбітражна угода є передумовою арбітражного розгляду спорів, то у відповідних нормативно-правових актах насамперед можемо віднайти й норми, які стосуються саме арбітражної угоди. Ті чи інші нормативно-правові акти слід оцінювати з урахуванням історичного контексту. Такий історичний аналіз дає змогу більш ґрунтовно дослідити нормативно-правові акти, які сьогодні

регулюють розгляд спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу, зокрема процедуру укладення і виконання арбітражних угод.

Арбітражне рішення — це остаточне, належним чином оформлене ставлення третейського суду до спору, який він розглядав на підставі арбітражної угоди, та до вимог, які були заявлені сторонами. В арбітражному рішенні третейські судді вирішують усі процесуальні та матеріальні питання, що виникли у зв'язку з розглянутим спором. Винесенням арбітражного рішення припиняється розгляд справи по суті і припиняються повноваження (мандат) третейського суду щодо розгляду цього спору.

Історія міжнародно-правового регулювання виконання арбітражних рішень свідчить, що спочатку було закріплено обов'язок держав виконувати на своїй території арбітражні рішення, які були на ній винесені. Цей обов'язок закріплено в ст. 3 Женевського Протоколу про арбітражні застереження 1923 р.

Пізніше в Женевській конвенції 1927 р. держави — її учасниці взяли на себе зобов'язання з виконання на своїй території арбітражних рішень, винесених на території інших країн-учасниць Конвенції, на підставі арбітражних угод, які підпадали під дію Женевського Протоколу 1923 р. Таким чином, було зроблено перший крок на шляху міжнародно-правового регулювання виконання саме іноземних арбітражних рішень.

Наступним кроком в міжнародно-правовому регулюванні виконання іноземних арбітражних рішень стала Нью-Йоркська конвенція[8]. Вона присвячена питанням виконання як іноземних арбітражних рішень, так і арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми за законодавством країни місця виконання. Як критерій для визнання арбітражного рішення іноземним Нью-Йоркська конвенція[8] застосовує критерій місця винесення арбітражного рішення. Якщо місце виконання інше, ніж місце винесення арбітражного рішення, то мова йде про іноземне арбітражне рішення, звичайно ж, для держави, в якій таке визнання та виконання відбувається. Так, п. 1 ст. I Нью-Йоркської конвенції[8] проголошує, що дана Конвенція застосовується щодо визнання і виконання арбітражних рішень, винесених на території держави

іншої, ніж та держава, де запитується визнання і виконання таких рішень. Таким чином, для держави, в якій вимагається виконання арбітражного рішення, винесеного на території іншої держави, таке арбітражне рішення буде вважатися «іноземним» арбітражним рішенням.

В літературі, присвяченій міжнародному комерційному арбітражу, часто можна зустріти таке поняття, як «конвенційне» арбітражне рішення. Під цим терміном розуміється винесене арбітражне рішення, виконання якого вимагається на підставі положень Нью-Йоркської конвенції 1958 р.[8] Використання такого терміна особливо актуальне і доцільне з практичної точки зору в державах — учасницях Нью-Йоркської конвенції, які зробили відповідні заяви (застереження) на підставі ст. 1(3) Конвенції стосовно виконання на їх території тільки арбітражних рішень, що винесені на території інших держав — учасниць Конвенції.

Правом зробити таке застереження скористалися більш ніж дві третини держав-учасниць Нью-Йоркської конвенції. Наприклад, Нідерланди зробили таке застереження: «Посилаючись на пункт 3 статті 1 Конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень, уряд Королівства заявляє, що він буде застосовувати Конвенцію для визнання і виконання тільки тих арбітражних рішень, які були винесені на території іншої Договірної держави». Становить інтерес також і застереження, зроблене Румунією: «Румунська Народна Республіка буде застосовувати Конвенцію для визнання і виконання рішень, винесених на території іншої Договірної держави. Стосовно рішень, винесених на території деяких країн, які не є учасниками Конвенції, Румунська Народна Республіка буде застосовувати Конвенцію лише на підставі взаємності, яка встановлена угодою сторін».

Таким чином, на відміну від Женевської конвенції 1927 р., яка встановлювала порядок і умови виконання виключно «конвенційних» арбітражних рішень, тобто рішень, винесених на території однієї з країн-учасниць, Нью-Йоркська конвенція 1958 р.[8] відмовилась від цього жорсткого підходу. Проявом цього є те, що згідно з Нью-Йоркською конвенцією

виконанню підлягають арбітражні рішення незалежно від того, чи винесені вони на території держав-учасниць Конвенції, чи ні. В цьому полягає загальне правило Нью-Йоркської конвенції[8] щодо місця винесення арбітражного рішення. Але для держав, які не готові були відмовитися від суто конвенційного підходу, закладеного в Женевській конвенції 1927 р., була передбачена можливість зробити застереження і обмежити коло арбітражних рішень, на обов'язковість виконання яких вони давали згоду підписанням Нью-Йоркської конвенції[8], тільки колом «конвенційних» арбітражних рішень, тобто тільки тих рішень, які винесені на території держав-учасниць.

«Остаточність» арбітражного рішення — це питання, яке треба розглядати винятково під кутом зору законодавства країни, на території якої чи згідно з законами якої арбітражне рішення було винесено. Такий підхід, наприклад, було закріплено в Женевській конвенції 1927 р. Згідно з положеннями цієї Конвенції однією з умов виконання арбітражних рішень є те, що арбітражне рішення стало остаточним в країні, в якій воно було винесено, у тому сенсі, що воно не буде вважатися таким, якщо воно може бути предметом опозиції, апеляції або перевірки в порядку нагляду (в країнах, де такі процесуальні форми існують), або якщо буде доведено, що питання дійсності рішення є предметом судового розгляду. Як вбачається, Женевська конвенція 1927 р. пов'язує питання «остаточності» арбітражного рішення з неможливістю його оскарження за законом країни, в якій це арбітражне рішення було винесено.

Нью-Йоркська конвенція[8] не містить норми, яка б вказувала, що винесене арбітражне рішення є остаточним з точки зору здатності бути виконаним. Водночас Конвенція передбачає як підставу, за наявності якої у виконанні арбітражного рішення може бути відмовлено, те, що арбітражне рішення ще не стало остаточним для сторін спору. Згідно з цим положенням Нью-Йоркська конвенція[8] передбачає можливість визначення «остаточності» арбітражного рішення як за законом країни, в якій арбітражне рішення було винесено, так і за законом країни, право якої було застосовано.

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що Нью-Йоркська та Женевська конвенції містять між собою ряд відмінностей, щодо визнання та виконання рішень міжнародних арбітражів. Проте, в той же час вказані два документи не взаємовиключають, а доповнюють одне одного.

2.2 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні

На регіональному рівні питання стосовно виконання рішень міжнародних арбітражів регулюється декількома нормативно-правовими актами, серед яких:

Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р.[9] (далі – Європейська конвенція 1961 р.) – міжнародноправовий документ, прийнятий державами – членами ООН у м. Женеві 1961 р., який набув чинності 07 січня 1964 р.. Конвенція складається з 10 статей, норми Конвенції застосовуються щодо врегулювання арбітражних спорів, що вини кають при виконанні операцій зовнішньої торгівлі. Сторонами в таких спорах можуть бути фізичні та юридичні особи Європейська конвенція 1961 р. не містить таких підстав. Вона обмежує підстави відмови лише пунктами «а»–«d». Лише тоді, коли рішення відкладено в країні, в якій чи за законодавством якої було винесене рішення щодо однієї із зазначених уже підстав, допускаються основні відмови виключення рішення, конвенція поширює цю систему і на держави, які також є сторонами Нью-Йоркської конвенції 1958 р. [8] За таких умов на ці держави поширюються вимоги пунктів «а»–«d». Європейська конвенція 1961 р. і Нью-Йоркська конвенція 1958 р. значною мірою допомогли розв'язати основну проблему міжнародного комерційного арбітражу: виконання рішення у країні, іншій за країну-доміцилій. За існування чинної арбітражної угоди за належного проведення арбітражного слухання та за умов законно призначених арбітрів дотримання своїх повноважень (див. пункти «а»–«d») таке виконання рішення, як правило, забезпечується. Цей прогрес у галузі міжнародного комерційного арбітражу є значним, особливо порівняно з ситуацією, коли виконання рішення покладається на зовсім іншу державу. Зазвичай не існує особливих сумнівів щодо чинності арбітражної угоди (пункт «а»). Аналогічно й арбітражна процедура не є підставою для виникнення заперечень, особливо виходячи з положень пункту «d» НьюЙоркської конвенції 1958 р., що встановила свободу сторін визначати хід процесу за власним бажанням. Сторони переважно так і роблять шляхом посилання на правила арбітражу, докладно продумані

арбітражною установою, норми яких передбачають адекватне розв'язання проблем, що можуть виникнути у зв'язку із призначенням арбітрів.

Необхідно зазначити, що Нью-Йоркська[8] і Європейська конвенції[9] закріпили положення, що питання про право, яке застосовується до арбітражної угоди, вирішується на підставі принципу автономії волі без будь-яких обмежень. Він визнається тією чи іншою мірою стосовно міжнародних комерційних зв'язків не тільки в арбітражній чи судовій практиці, а й у законодавстві та доктрині практично всіх сучасних держав світу, у тому числі й України.

У 1975 році була створена Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж[16], також відома як «Панамська Конвенція», що є важливою багатосторонньою угодою, проте не досить поширеною, оскільки про її існування не відомо широкому загалу.

Конвенція була відкрита для підписання всіма 35 Членами Організації американських держав (оазис) і набула чинності 16 червня 1976 року.

Це багатостороння угода регулює проведення міжнародного комерційного арбітражу та виконання арбітражних рішень.

На сьогодні, 19 країни підписали і ратифікували Конвенцію і повний список держав-учасників можна спостерігати нижче:

GENERAL INFORMATION OF THE TREATY: 8-35

SIGNATORY COUNTRIES	SIGNATURE REF	RA/AC/AD REF	DEPOSIT INST	INFORMA REF
Argentina	03/15/91	11/03/94	01/05/95 RA	/ /
Bolivia	08/02/83	10/08/98	04/29/99 RA	/ /
Brazil	01/30/75	08/31/95	11/27/95 RA	/ /
Chile	01/30/75	04/08/76	05/17/76 RA	/ /
Colombia	01/30/75	11/18/86	12/29/86 RA	/ /
Costa Rica	01/30/75	01/02/78	01/20/78 RA	/ /
Dominican Republic ..	04/18/77	02/11/08	07/07/08 RA	/ /
Ecuador	01/30/75	08/06/91	10/23/91 RA	/ /
El Salvador	01/30/75	06/27/80	08/11/80 RA	/ /
Guatemala	01/30/75	07/07/86	08/20/86 RA	/ /
Honduras	01/30/75	01/08/79	03/22/79 RA	/ /
Mexico	10/27/77	1 02/15/78	03/27/78 RA	/ /
Nicaragua	01/30/75	07/15/03	10/02/03 RA	/ /
Panama	01/30/75	11/11/75	12/17/75 RA	/ /
Paraguay	08/26/75	1 12/02/76	12/15/76 RA	/ /
Peru	04/21/88	05/02/89	05/22/89 RA	/ /
United States	06/09/78	11/10/86	a 09/27/90 RA	/ /
Uruguay	01/30/75	03/29/77	04/25/77 RA	/ /
Venezuela	01/30/75	03/22/85	05/16/85 RA	/ /

REF = REFERENCE
 D = DECLARATION
 R = RESERVATION
 INFORMA = INFORMATION REQUIRED BY THE TREATY

INST = TYPE OF INSTRUMENT
 RA = RATIFICATION
 AC = ACCEPTANCE
 AD = ACCESSION

Рис. 1 (Перелік держав що ратифікували Панамську Конвенцію)

Цікаво відзначити, що один з підписантів - це Сполучені Штати Америки,

які підписали Конвенцію 1978 році і ратифікували Конвенцію з трьома застереженнями лише в 1986 р.

Стосовно Межамериканської конвенції, варто особливо звернути увагу на питання дотримання співвідношення її положень з Нью-Йоркською конвенцією про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. (Нью-Йоркська конвенція)[8].

Обидві конвенції регулюють одні й ті ж питання, і обидва були підписані і ратифіковані низкою держав в Північній і Південній Америці. Незважаючи на забезпечення ідентичних або подібних рішень для певних проблем, такі як підстави, за якими може бути відмовлено у визнанні та виконанні, законне питання було піднято про те, які з цих двох міжнародних угод, переважає і як потенційні конфлікти можуть бути вирішені.

Один із способів вирішити потенційний конфлікт застосування принципу стосовно того, що більш пізній закон скасовує попередній.

Панамська Конвенція[16] створює деяку плутанину в Сполучених Штатах. Обидві федеральні суди США і Конгрес встановили, що Панамська Конвенція[16] має пріоритет над Нью-Йоркською конвенцією. Однак, суди часто триматися в стороні від Конвенції і вважають за краще Нью-Йоркську конвенцію для вирішення проблем правозастосування.

Тенденція, здається, передбачає, що суди Сполучених Штатів будуть продовжувати ставитися до Межамериканської конвенції про міжнародний комерційний арбітраж лише як розширення Нью-Йоркської конвенції[8], незважаючи на невеликі відмінності.

З наведеного зрозуміло, що міжнародно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні не скасовують, а доповнюють нормативно-правові акти, що регулюють цей процес на універсальному рівні і діють у прямій взаємодії з ними.

2.3 Нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на національному рівні

Україна як правонаступниця Української РСР за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР, є учасницею Нью-Йоркської конвенції 1958 р., яку Українська РСР ратифікувала у 1960 р., і Європейської конвенції 1961 р., яку Українська РСР ратифікувала у 1963 р.

Відповідно до ст. 9 Конституції України[17] норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства України і тому є обов'язковими для виконання на всій території України. В силу того, що вказані дві конвенції були ратифіковані Українською РСР, то згідно з Законом України «Про правонаступництво України»[18] положення Нью-Йоркської[8] і Європейської конвенцій[9] є положеннями законодавства України, які мають обов'язковий характер і повинні застосовуватися як норми національного права України.

Національними, тобто суто внутрішніми правовими актами окремих держав, що регулюють міжнародний комерційний арбітраж в цілому і визнання та виконання іноземних арбітражних рішень зокрема, є цивільні процесуальні кодекси, спеціальні закони, інші нормативні акти.

На національно-правовому рівні питання визнання і виконання іноземних арбітражних рішень в Україні регулюються положеннями законів України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[13], «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19], відповідними нормами ЦПК України[15], Закону України «Про виконавче провадження»[20] та деякими іншими внутрішніми нормативними актами України.

Закон України від 29 листопада 2001 р. «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів», є спеціальним нормативним актом, присвяченим регулюванню правовідносин, що виникають при визнанні та виконанні на території України як рішень іноземних судів, так і рішень міжнародних комерційних арбітражів. Цей Закон набрав чинності на початку

2002 р. і замінив Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 червня 1988 р. «Про визнання і виконання в СРСР рішень іноземних судів та арбітражів»[21], який діяв на території України згідно з постановою Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР».

Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19] містить 5 розділів.

Розділ I «Загальні положення» присвячено визначенню термінів, що застосовуються в цьому Законі (ст. 1) та умовам визнання та виконання рішень іноземних судів (ст. 2).

Які важливі терміни визначає Закон?

По-перше, це — термін «рішення іноземного суду», який застосовується в тексті Закону. Під цим терміном Закон розуміє як рішення іноземних судів у цивільних, трудових, сімейних та інших справах, так і «рішення іноземних арбітражів» за умови, що вони набрали законної сили і підлягають визнанню та виконанню на території України на підставі міжнародних договорів України. Таким чином, норми цього Закону поширюють свою дію на визнання і виконання на території України іноземних арбітражних рішень, як ми звикли це називати, якщо вони набрали законної сили і це передбачено міжнародними договорами України.

По-друге, Закон дає визначення термінів: «визнання рішення іноземного суду» та «виконання рішення іноземного суду».

Під визнанням рішення іноземного суду Закон розуміє поширення законної сили відповідного рішення іноземного суду на територію України в тому порядку, який встановлено цим Законом. Під порядком, встановленим цим Законом, слід розуміти спеціальну, встановлену цим Законом судову процедуру, в результаті позитивного проходження якої відповідне рішення іноземного суду поширює свою законну силу на всю територію України. Проте, варто підкреслити, що в даному випадку йдеться тільки про визнання рішення іноземного суду, яке в силу закону чи міжнародного договору не потребує

подальшого примусового виконання. Це стосується судових рішень, які були винесені у справах немайнового характеру, наприклад, рішень про розірвання шлюбу чи визнання прав автора.

Під виконанням рішення іноземного суду Закон розуміє застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в Україні в порядку, передбаченому цим Законом. Під порядком, встановленим цим Законом, також слід розуміти спеціальну, встановлену цим Законом, судову процедуру, в результаті позитивного проходження якої відповідне рішення іноземного суду не тільки поширить свою законну силу на всю територію України (буде визнано), але й отримає правову можливість бути виконаним із застосуванням засобів примусового характеру, встановлених законодавством України У спорах, що виникають з зовнішньоторговельних правовідносин, виносяться, як правило, рішення майнового характеру, тому іноземні арбітражні рішення, як правило, потребують визнання та примусового виконання в країні, де запитується таке визнання та виконання.

Видається більш коректним найперше з огляду на зміст самого Закону було б під терміном «виконання рішення іноземного суду» вказувати не стільки «застосування засобів примусового виконання рішення», скільки обов'язкове проходження спеціальної судової процедури визнання за рішенням іноземного суду законної сили на всій території України та надання спеціального дозволу на примусове виконання цього рішення, які передують застосуванню примусових засобів, передбачених Законом, для виконання рішення по суті. Саме застосування засобів примусового характеру відбувається не на підставі цього Закону і не відповідно до його положень, а на підставі окремого Закону України «Про виконавче провадження»[20].

Що стосується самого примусового виконання рішення іноземного суду, то це є сферою, яка регулюється, як було вказано, законами України «Про державну виконавчу службу»[22], «Про виконавче провадження»[20] та іншими нормативними актами.

Таким чином, в широкому розумінні визнання та виконання іноземного арбітражного рішення на території України, це — по-перше, спеціальна судова процедура, із застосуванням якої сила відповідного іноземного арбітражного рішення може бути поширена на територію України; по-друге, спеціальна судова процедура, за допомогою якої заінтересована сторона може отримати спеціальний дозвіл на виконання цього рішення на території України; по третє, процедура фактичного виконання рішення із застосуванням передбачених законодавством України засобів примусового характеру.

Примусове виконання іноземного арбітражного рішення — це окрема процедура, яка відбувається на тих самих правових та організаційних засадах, що і примусове виконання рішень українських судів та арбітражів.

Розділ II «Примусове виконання рішення іноземного суду» регулює правовідносини, що виникають при судовому розгляді клопотань про визнання та виконання рішень іноземних судів, у тому числі строки пред'явлення таких клопотань, підсудність цих справ, порядок їх розгляду, підстави для відмови у задоволенні клопотань про визнання та виконання та ін.

Питання, які регулюються розділом II Закону України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів», стосуються:

1. Строків пред'явлення іноземних арбітражних рішень до визнання та виконання на території України.

Як загальне правило, для пред'явлення іноземних арбітражних рішень до визнання та виконання на території України Закон встановлює строк 3 роки з дня набрання цим рішенням законної сили.

2. Визначення компетентних органів, до юрисдикції яких віднесено розгляд справ про визнання та надання дозволу на примусове виконання в Україні іноземних арбітражних рішень.

3. огляду навищевказане, Нью-Йоркська конвенція передбачає, що визнання та виконання іноземних арбітражних рішень має відбуватися шляхом звернення до «компетентної влади» країни місця виконання, не вказуючи, яка це має бути компетентна влада. В силу цього кожна країна — учасниця Нью-

Йоркської конвенції має визначити таку «компетентну владу» в своєму законодавстві. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[13] у ст. 35 вказує на «компетентний суд», до якого має бути подано клопотання щодо визнання та виконання іноземного арбітражного рішення. Проте Закон не визначає, які саме українські суди є «компетентними» розглядати такі клопотання та вирішувати їх по суті. Вирішенню цього питання присвячена ст. 4 Закону України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19], яка вказує, що такими судами є Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційні обласні суди і апеляційні міські суди міст Києва та Севастополя за місцем знаходження боржника, а якщо місцезнаходження боржника невідомо — то за місцем знаходження його майна.

3. Визначення процесуального документа, поданням якого має порушуватися провадження у справах про визнання та виконання на території України іноземних арбітражних рішень.

Нью-Йоркська конвенція в ст. IV передбачає подання «прохання», яке треба направляти до компетентної влади країни місця виконання іноземного арбітражного рішення. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[13] встановлює необхідність подання такого документа як «клопотання», не висуваючи проте будь-яких вимог до його змісту, форми та порядку підписання і подання до суду, вказуючи тільки, що клопотання має бути подано у письмовому вигляді.

Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19] у ст. 6 визначає найменування, характер і зміст процесуального документа, поданням якого до «компетентного суду» може бути порушено провадження про визнання та виконання в Україні іноземного арбітражного рішення. Згідно з Законом до компетентного суду має бути подано «клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду», яке повинно містити такі дані:

- найменування стягувана (сторона, яка заявляє клопотання) або його представника, якщо клопотання подається представником;

- зазначення місцезнаходження стягувача чи представника;
- найменування боржника із зазначенням його місцезнаходження або місцезнаходження його майна;
- мотиви подання клопотання.

До клопотання мають бути додані документи, передбачені міжнародними договорами України. Це, в першу чергу, стосується Нью-Йоркської конвенції 1958 р., в ст. IV якої наведено вичерпний перелік документів, які потрібно додавати до клопотання.

4. Порядку судового розгляду клопотання про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення.

Згідно з положеннями Закону України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19] про надходження клопотання щодо надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення компетентний суд у п'ятиденний строк з дня отримання клопотання письмово повідомляє боржника і пропонує йому подати до суду у місячний строк свої можливі заперечення проти цього клопотання. Після отримання заперечень боржника або якщо такі заперечення не надані боржником у місячний строк, суд має постановити ухвалу, в якій визначити час судового розгляду заявленого клопотання, про що письмово повідомити стягувача і боржника. Розгляд клопотання про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення здійснюється у відкритому судовому засіданні суддею одноособово. Нез'явлення боржника або стягувача не може бути перешкодою для розгляду справи по суті. При розгляді клопотання по суті водночас із застосуванням відповідних положень спеціального закону, яким є Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19], до процедури судового розгляду клопотання про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення повинні застосовуватися як норми ЦПК України[15], що визначають загальні принципи цивільного судочинства в Україні, так і норми, які, наприклад, визначають мову розгляду цивільних справ,

порядок ведення протоколу судового засідання, процесуальні права та обов'язки сторін тощо.

Треба вказати, що ані Нью-Йоркська конвенція[8] 1958 р., ані Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[13] не визначають, якими документами компетентний суд повинен дозволити виконання іноземного для України арбітражного рішення чи відмовити в наданні такого дозволу. Такими документами відповідно до ст. 7 Закону «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19] є ухвала «про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення» або «ухвала про відмову у задоволенні клопотання». Винесена судом ухвала повинна бути передана судом сторонам у триденний строк з моменту її винесення. В силу того, що разом з положеннями Закону «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19] повинні застосовуватися відповідні норми ЦПК України, всі процесуальні питання, пов'язані з винесенням ухвали, формою, змістом, порядком оскарження «ухвал про дозвіл примусового виконання іноземного арбітражного рішення» або «ухвал про відмову у задоволенні клопотання» тощо, регулюються відповідними нормами ЦПК України. Закон, у свою чергу, окремо визначає можливість оскарження ухвал, винесених з клопотань щодо визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Так, згідно з Законом ухвалу про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення або ухвалу про відмову в задоволенні клопотання про визнання та виконання іноземного арбітражного рішення можна оскаржити у вищестоящому суді, яким для апеляційних загальних судів є Верховний Суд України, у порядку і строки, передбачені законодавством України.

6. Порядку виконання ухвали суду, що набрала законної сили, про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення.

Цей порядок також визначається відповідними положеннями Закону «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів»[19], які встановлюють, що на підставі рішення іноземного арбітражу і ухвали суду, яка набрала чинності, відповідний суд України видає виконавчий лист, який надсилається

для виконання до відповідних відділів державної виконавчої служби України за місцем виконання іноземного арбітражного рішення (місцезнаходження боржника чи місцезнаходження його майна). Всі дії щодо примусового виконання іноземного арбітражного рішення повинні виконуватися державними виконавцями згідно з законодавством України і, перш за все, згідно з Законом України «Про виконавче провадження»[20].

Закінчуючи розгляд процесуальних аспектів визнання та виконання в Україні іноземних арбітражних рішень, варто зазначити, що процедура визнання рішень іноземних судів, що передують їм безпосередньому виконанню є свого роду гарантією держави. Проте, під час визнання вищевказаних рішень є ймовірність того, що виникатимуть питання, які можуть сприяти необхідності затрати більшої кількості часу та сил з боку стягувача. Такі обставини безперечно здатні впливати на ставлення міжнародної спільноти до судової гілки влади в країні.

Тому, з огляду на вищезазначене, автор рекомендує звернути увагу на розгляд даного питання та внести певні зміни у процесі правового регулювання виконання рішень іноземних судів, в тому числі, міжнародних арбітражів:

1. Одним із можливих шляхів вирішення даного питання, є надання рішенням міжнародних арбітражів аналогічного правового статусу і сили, порівняно з рішеннями національних судів. Це дасть змогу, в першу чергу, уникнути засудження з боку суспільства стосовно того, що рішення іноземних судів вважаються нечинними або винесеними з порушенням норм міжнародного законодавства.

2. Створення відповідного судового органу або палати при певному суді, буде вповноважена надавати дозвіл на виконання рішення іноземного суду. Наприклад, в апеляційній інстанції кожної адміністративно-територіальної одиниці держави.

Відповідно до ст. 464 Цивільного процесуального кодексу України питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження боржника. Якщо боржник не має місця проживання

(перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника [15].

Проте, враховуючи практику розгляду справ національними судами, в частині строків їх розгляду, у зв'язку із надмірною завантаженістю судів першої інстанції, виникає ймовірність, що процес надання дозволу на виконання рішення іноземного суду/міжнародного арбітражу може зайняти достатньо велику кількість часу, варто розглянути можливість створення відокремленого судового органу або ж окремої палати при суді апеляційної інстанції, що буде вповноважена розглядати клопотання сторін стосовно.

3. Необхідно обмежити строки розгляду клопотання про надання дозволу на виконання рішення іноземного суду. Відповідно до чинного законодавства України, а саме статті 467 Цивільного процесуального кодексу України [15], процес надання дозволу на виконання рішення, з урахуванням дотримання строків, визначених законодавцем та за умови відсутності відкладень судового розгляду на іншу дату, займає близько двох місяців. Проте, мають місце випадки, коли розгляд вказаних клопотань займає близько року. Очевидно, що дані обставини ускладнюють процес виконання рішення міжнародного арбітражу. У випадку, коли строки розгляду клопотання про надання дозволу на виконання рішення іноземного суду були чітко обмежені, наприклад, в місячний термін, відповідно і процес виконання вищевказаних рішень, був більш структурованим та відбувався б із меншими часовими затратами.

4. Виконання рішень іноземних судів, включно із рішеннями міжнародних арбітражів – спеціальними органами державної виконавчої служби.

Оскільки виконання рішення міжнародних арбітражів відбувається в порядку, встановленому законодавством, зокрема Цивільним процесуальним кодексом України [15], Законом України «Про виконавче провадження» [20] за загальних підстав, це також створює певні незручності, які полягають у рівні завантаженості органів державної виконавчої влади, недостатній кількості

практичних навичок, які сприяли б уникненню перешкод та скороченню часових меж виконавчого провадження. Дана модель знайшла б своє застосування у випадку, коли питання виконання рішень іноземних судів відносилось до компетенції органів державної виконавчої влади адміністративно-територіальних одиниць держави, наприклад, м. Києва, Київської області тощо.

В свою чергу, це дозволить створити структуровану модель виконання рішень іноземних судів на практиці, що, зокрема, в результаті призведе до більш ефективного виконання рішень міжнародних арбітражів, підвищить довіру міжнародної спільноти до органів судової влади та сприятиме покращенню репутації держави на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такі висновки:

1. Досліджено становлення інституту міжнародного арбітражу, що пройшов довгий процес становлення від Стародавніх часів до сьогодення, під час якого виникала велика кількість спроб створити судові органи, які здійснювали судочинство, при наявності певних відмінностей, аніж національні суди держав. В основному такі суди мали місце під час відносин, які виникали під час торгівлі між фізичними та юридичними особами.

Арбітраж, як спосіб вирішення спорів незалежним посередником зародився ще у додержавний період та по суті став джерелом, з якого утворилась державна судова система. З формуванням держави виникає дуалізм юрисдикційних інституцій – держаний суд та народний арбітраж. Для арбітражу, на відміну від державної судової системи, характерна відсутність формалізованих бюрократичних процедур, справи розглядаються у найкоротші строки, воля сторін по справі має безумовний пріоритет, справи розглядаються предметно, забезпечується конфіденційність та відокремленість від національних правових систем та державного апарату.

Проте, попри всі відмінності, розвиток та визначення ролі арбітражу формувались у безпосередній залежності від розвитку та сили держави. У різні історичні періоди міжнародний арбітраж виступав: як основний спосіб вирішення спорів (за відсутності держави або її неспроможності здійснювати владу); як привілей, що надається сильною державою високопоставленим особам (супроводжується державним контролем); прирівнювався до невизнання державної влади та карався законом (при сильній державі в умовах тоталітарного режиму правління); як обов'язковий спосіб вирішення спорів з іноземним елементом (у сильній державі за умови повного державного контролю або у слабкій державі при спробах радикального реформування).

2. Вивчено формування сучасної системи діяльності міжнародних арбітражів. На сьогодні арбітраж є альтернативою для вирішення комерційних

спорів, який відрізняється від державного судового органу, насамперед можливістю для сторони обирати форму судочинства, суддю, місце розгляду справи та, систему права, за законодавством якої і буде вирішено даний спір. Сукупність вказаних обставин дає підстави сторонам для встановлення високого рівня довіри до такої форми арбітражного судочинства.

Становлення порядку визнання та виконання рішень МКАС, як завершальної стадії арбітражного процесу, відбувалось у процесі формування інституту МКА. Умовно можна виділити 4 етапи формування МКА: 1) до XVI ст. становлення арбітражної форми розгляду торгових спорів та спорів з іноземним елементом; 2) XVI – XIX ст. формування національного законодавства, що регулює відносини, пов'язані із МКА; 3) XX ст. – становлення системи міжнародно-правового регулювання, гармонізація норм, що регулюють визнання та виконання рішень МКАС, завершується приєднанням більшості держав до Нью-Йоркської конвенції; 4) кінець XX - початок XXI ст. – уніфікація норм, що регулюють арбітражний процес з прийняттям Арбітражного Регламенту 1976 р. та Типового закону ЮНСІТРАЛ 1985 р.[2].

Починаючи з 20-х рр. XX ст. відбувалось становлення та систематизація нормативного регулювання МКА, зокрема, відносин щодо визнання та виконання іноземних арбітражних рішень на міжнародному рівні. Інститут визнання та виконання рішень МКАС розвивався у двох площинах: під егідою Ліги Націй та Міжамериканської системи, між якими до 70-х років тривало відкрите протистояння.

3. Розглянуто структуру правовідносин, що виникають в ході діяльності міжнародних арбітражів. Розглянуто стадії арбітражного провадження, від подання заяви, вимог встановлених до вказаного виду процесуального документу, наслідків їх недотримання. Від формування складу суду, процесу розгляду самої справи, порядку та дослідження доказів, що перебувають в її матеріалах до стадії прийняття рішення арбітражним судом.

Визначено, що у процесі арбітражного розгляду першочергове значення для арбітра має бути забезпечення того, що арбітражне рішення буде остаточним

та виконуваним. Враховуючи, що на нормативному рівні не встановлено ознак «виконаного» арбітражного рішення, вважається, що всі рішення МКАС підлягають виконанню, за відсутністю підстав для відмови.

Умови реалізації рішень МКАС абсолютного характеру визначаються у процесі взаємодії конкретної юрисдикції із МКА, зокрема, при: 1) застосуванні національного права до суті спору, що розглядається у МКА; 2) застосування арбітражних процедур у національній правовій системі; 3) правове регулювання визнання та виконання рішень МКАС у конкретній юрисдикції. Умови реалізації іноземних арбітражних рішень абсолютного характеру передбачають відповідність рішення МКАС публічному порядку та допустимості об'єкту спору як предмету арбітражного розгляду.

4. Проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на універсальному рівні.

Завершенням комплексної уніфікації на універсальному рівні норм, що регулюють МКА та безпосередньо процедуру визнання та виконання арбітражного рішення стало прийняття єдиного акту про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень – Нью-Йоркської конвенції 1958 р. (156 учасників)[8]; єдиних арбітражних правил – Арбітражного Регламенту ЮНСІТРАЛ 1976 р.[2]; «кодексу» арбітражного процесу – Типового закону ЮНСІТРАЛ 1985 р.[2].

Особливе значення у сфері уніфікації має Нью-Йоркська конвенція[8], яка встановила вичерпний перелік підстав для відмови у визнанні та виконанні рішень МКАС, які пропонується класифікувати: від суб'єкту ініціювання на відносні та абсолютні; за характером правових норм на процесуальні і публічного порядку; в залежності від застосовного до них права.

5. Досліджено нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні, зокрема Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р.[9] та Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж 1975 р. В процесі дослідження встановлено, що вказані міжнародно-правові акти регулюють

виконання рішень міжнародних арбітражів на регіональному рівні та, в свою чергу, не скасовують, а доповнюють нормативно-правові акти, що регулюють цей процес на універсальному рівні і діють у прямій взаємодії з ними.

6. Розглянуто нормативно-правові акти, що регулюють виконання рішень міжнародних арбітражів на національному рівні.

Стосовно України, то на законодавчому рівні встановлена певна процедура для визнання та виконання рішення, винесеного арбітражним судом, що певною мірою ускладнює даний процес. Дослідження особливостей механізму визнання та звернення до виконання іноземних арбітражних рішень в Україні показало, що існує необхідність вдосконалення національної системи у даній сфері. Наразі до порядку визнання та звернення до виконання рішень МКАС застосовуються норми ЦПК, які відсилають до норм ратифікованих міжнародних договорів. Так, безпосередньо застосуванню підлягають норми Нью-Йоркської[8] та Європейської конвенцій[9]. Проте, як демонструє судова практика суди у більшості випадків керуються нормами національного права, які передбачають більш суворі вимоги до порядку визнання та виконання рішень МКАС, ніж закріплені на міжнародному рівні. Узагальнення вищих державних судів містять деякі алгоритми щодо розгляду справ про визнання та виконання рішень МКАС, проте такі узагальнення не мають обов'язкової сили, носять не комплексний характер, містять посилання на застарілі норми.

7. Запропоновано шляхи покращення ефективності регулювання виконання рішень міжнародних арбітражів на основі проведеного аналізу. Автором висловлено думки стосовно можливих методів удосконалення виконання рішень міжнародних арбітражів, зокрема:

- Набрання законної сили в однаковій мірі як для рішеннями національних судів, так і міжнародних арбітражів.
- Створення відповідного судового органу або палати при певному суді, буде вповноважена надавати дозвіл на виконання рішення іноземного суду.
- Необхідність обмеження строків розгляду клопотання про надання дозволу на виконання рішення іноземного суду

- Виконання рішень іноземних судів, включно із рішеннями міжнародних арбітражів – спеціальними органами державної виконавчої служби.

В свою чергу, це дозволить створити структуровану модель виконання рішень іноземних судів на практиці, що, зокрема, в результаті призведе до більш ефективного виконання рішень міжнародних арбітражів, підвищить довіру міжнародної спільноти до органів судової влади та сприятиме покращенню репутації держави на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ю. А. Михальський, В. П. Самохвалов, В. І. Рижий та ін. За ред. В. П. Самохвалова, А. Ф. Ткачука. Третейські суди в Україні : метод. посібник. — Київ: Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ „ІКЦ Леста“, 2007. С.184.
2. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ.: Міжнародний документ від 15.06.1976 р. // База даних «Законодавство України»/ Організація об'єднаних націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_059 (дата звернення: 07.05.2019).
3. Лазарев С. Международный арбитраж / С. Лазарев. – М. : Междунар.отношения: науч. пос. 1991. – 216 с.
4. Miller H. ed., Treaties and other international acts of the United States of America, v. 2, Wash., 1931, pp. 245-74.
5. Міжнародний арбітраж / М. К. Михайловський ; АН УРСР. Сектор держави і права. - К. : Видавництво АН УРСР, 1963. - 155 с.
6. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі.: Міжнародний документ від 18.10.1907 № № 995_222// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_222.
7. Цірат Г. Міжнародно-правове співробітництво у сфері міжнародного цивільного процесу / Г. Цірат // Право України. – К. – 2013. - №7. – С. 183-198.
8. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.: Міжнародний документ від 10.06.1958 № 995_070// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070.
9. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж.: Міжнародний документ від 21.04.1961 № 995_069// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_069.
10. Господарський процесуальний кодекс України.: Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ в ред. від 28.08.2018// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

11. Регламент МКАС при ТПП України. — В кн.: Международный коммерческий арбитраж в Украине: законодательство и практика / Под общ. ред. И.Г. Побирченко. — К., 2000;

12. Правила Арбітражного інституту Стокгольмської Торговельної палати.: Міжнародний документ від 01.01.1988 № 752_050// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/752_050

13. Про міжнародний комерційний арбітраж.: Закон України від 15.12.2017 № 4002-XII// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4002-12>

14. Рамзайцев Д.Ф. Внешнеторговый арбитраж в СССР. — М., 1957. - С. 41-42.

15. Цивільний процесуальний кодекс України.: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV в ред. від 04.11.2018// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

16. Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж.: Міжнародний документ від 30.01.1975 № 998_024// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/998_024

17. Конституція України.: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 21.02.2019// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

18. Про правонаступництво України.: Закон України від 05.10.1991 № 1543-XII в ред. від 05.10.1991// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1543-12>

19. Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів.: Закон України від 29.11.2001 № 2860-III// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-14>

20. Про виконавче провадження.: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII в ред. від 19.01.2019// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n721>

21. Про визнання та виконання в СРСР рішень іноземних судів та арбітражів.: Закон СРСР від 21.06.1988 р. № v9131400-88 в ред. від 21.06.1988// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v9131400-88>

22. Про державну виконавчу службу.: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202/98-%D0%B2%D1%80>